Софія САВИЧ,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)
e-mail: kulics492@gmail.com

Науковий керівник:
Надія СЕНЬОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)

КОНТЕНТ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ЯК ЗАГРОЗА РЕТРАВМАТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Здобувачам загальної середньої освіти в умовах нинішньої війни й безпекової кризи необхідна особлива уваги з боку педагогів. Перегляду потребують не лише стратегії спілкування, безпека освітнього середовища, але й методи та засоби навчання. Навіть за умови організації звичайного, відносно спокійного освітнього процесу зберігається ризик ретравматизації учнів. «Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що ретравматизація в кризових умовах виникає як наслідок неспроможності психіки асимілювати нові стресові стимули на тлі вже існуючого дистресу. Це призводить до «зациклення» травматичного досвіду, де кожен наступний тригер – звук сирени, вимушений переїзд чи конфлікт у сім'ї – сприймається організмом як повторення первинної катастрофи» [2, с. 245]. Тому зміст освіти, зокрема, контент у підручниках, важливо редагувати й регулювати із врахуванням цих ризиків. Це особливо важливо під час роботи з текстами, ілюстраціями та завданнями, які стосуються війни.

Фахівцями Міністерства освіти і науки України, а також ініціативними педагогами, психологами (зокрема, С. Ройз), істориками та літературознавцями було підготовлено два посібники, котрі можуть використовуватися вчителями української мови та літератури з метою мінімалізації ризиків ретравматизіції здобувачів загальної середньої освіти: «Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир» [1] та

«Не ретравмувати дітей: рекомендації щодо використання контенту в підручниках» [3].

Загальні рекомендації універсальні й можуть бути корисними всім педагогам: попереджати дітей і підлітків про зміст матеріалу заздалегідь, враховувати бажання/небажання говорити на певну (тригерну) тему, бути готовими надати емоційну підтримку.

Але для вчителя-словесника важливі й більш конкретизовані правила роботи з текстом. На заняттях з української мови доцільно використовувати твори сучасних українських авторів для опрацювання (читання, переказу, аналізу), лексичної роботи та формування мовленнєвих навичок (усних і письмових). Посібник прямо розглядає читання як інструмент осмислення воєнного досвіду: «Читання стимулює мережу пасивної роботи мозку. А ця мережа активна, коли ми не зайняті направленою діяльністю. Ця мережа – про нашу силу впоратися з невизначеністю, вона про наш фон внутрішнього заповнення» [1, с. 10]. Водночас, не можна не змушувати дитину говорити про власний досвід. Тобто на уроці можна запропонувати висловитися, обґрунтовувати власну думку, спираючись на літературні джерела, а не вимагати особистої історії. Саме шляхом обговорення художніх творів педагог сприяє усвідомленню учнями власних емоцій. Таким чином, учитель не повинен просто прочитати складний текст і перейти до наступного завдання – важливо бачити реакцію учнів.

Безсумнівно, обирати навчальний матеріал варто, враховуючи його відповідність віку та психологічній готовності здобувачів освіти. Сприйняття одного й того ж твору різними учнями може сильно відрізнятися. Особливо це стосується творів на тему війни (не обов’язково нинішньої).

Перед тим як використовувати твір на уроці, вчителю слід ретельно ознайомитися з його змістом та оцінити його, звертаючи особливу увагу на потенційний травмуючий вплив. «Очевидні тригери – це коли ми точно знаємо, що у конкретної дитини є певний травматичний досвід, і дуже бажано певний час обережно діяти в цій темі» [1, с. 25]. Наприклад, уникати книг з образами щасливої повної сім’ї, якщо дитина залишилася без когось близького. Із неочевидними тригерами складніше: «ви їх не зможете передбачити. Вони ситуативні, виникають несподівано – під впливом сукупності зовнішніх чинників» [1, с. 25]. І в таких умовах важливо «повернути дитину в стан сприйняття «тут і тепер», зокрема

використовуючи запитання або завдання (поглядом знайти у кімнаті якусь річ, відчути запах, почути звук), тактильні відчуття (обійняти, полоскотати, поплескати) та інші відомі вам інструменти подолання стресу в дітей» [1, с. 25].

У позаурочний час є можливість організовувати літературні клуби, тематичні дискусії, зустрічі із сучасними авторами, книжкові виставки та різноманітні творчі проєкти. Літературний текст можна використовувати як основу для діалогу, дискусії, висловлення думок і розвитку мовлення. Для вчителя української мови це можна реалізувати через діалог, дискусію, усний переказ, аргументовану відповідь, творче письмо.

Отже, для вчителя української мови та літератури робота з контентом у підручниках особливо важлива: сучасні тексти можуть містити не лише актуальну тематику, але й болючі проблеми. І робота з ними – не лише формування мовних умінь, а й можливість допомогти здобувачам загальної середньої освіти осмислити складний досвід, уникнувши ретравматизації.

Список використаних джерел:

1. Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир : посібник для освітян і батьків. Київ, 2023. 150 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/ZHyvi-pysmennyky-_SAJT_compressed.pdf (дата звернення: 08.10.2026).

2. Ляска О. П. Психологічні стратегії захисту дітей від повторної травматизації та насильства у кризових і воєнних умовах. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 19 червня 2026 р. Одеса : ОДУВС, 2026. С. 245–247. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6667232a-201a-4722-b8de-be9d5de1b781/content (дата звернення: 08.10.2026).

3. Ройз С. Не ретравмувати дітей: рекомендації щодо використання контенту в підручниках. *Міністерство освіти і науки України : веб- сайт. 2023*. URL: https://mon.gov.ua/news/ne-retravmuvati-ditey-rekomendatsii-shchodo-vikoristannya-kontentu-v-pidruchnikakh